Pomocné vědy historické pro medievisty

jarní semestr 2013

Soubor tzv. pomocných věd historických

- něm. Historische Hilfswissenschaften
- angl. Auxiliary Sciences of History
- franc. Sciences auxiliaires de ľhistoire
- pol. Nauky pomocniczne historii
- maď. Történeti segédtudományok
- Scientiae ad historiam scribendam pertinentes

- Diplomatika
- Kodikologie
- Sfragistika
- Heraldika
- Faleristika
- Vexillologie
- Filigranologie
- Epigrafika
- Numismatika
- (Nauka o pramenech
  Quellenkunde, żrodłoznawstwo, istočnikoveděnije)

- Paleografie
- Chronologie
- Metrologie
- Genealogie
- (Historická statistika)
- (Historická geografie)
- (Historická kartografie)

Vybraná literatura:

- Ivan Hlaváček – Jaroslav Kašpar – Rostislav Nový. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vyd. Praha: H+H, 2002.
- Heinrich Fichtenau. *Die historischen Hilfswissenschaften und ihre Bedeutung für die Mediäevistik*. In: Enzyklopädie der geisteswissenschaftlichen Arbeitsmethoden. 10. vyd., 1974, s. 115–143.
- Reinhard Härtel. *Sind die Historischen Hilfswissenschaften noch zeitgemäß?* In: Mediävistik im 21. Jahrhundert. Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung, s. 379–389. Hg. von Hans-Werner Goetz und Jörg Jarnut. München: Wilhelm Fink Verlag, 2003.

Paleografie

- dějiny písma i dějiny knih, knihoven, typy písemností, organizace skriptorií
- *Vademecum* 2002, s. 26: „Paleografie je ... pomocná věda historická, která usiluje o správné čtení, místní a chronologické zařazení písemných památek individuální povahy bez ohledu na jejich charakter; jako samostatná disciplína pak popisuje, hodnotí a třídí písmo a stanoví jeho funkci, resp. její modifikaci, a to vždy v historickém vývoji v souvislosti s celkovým vývojem společnosti.“

Z historie

- Jean Mabillon. *De re diplomatica libri sex* (1681)
- Bernhard Montfauçon. *Paleographia Graeca sive de ortu et progressu litterarum* (1708)
- Mikuláš Adaukt Voigt (1775)
- Gustav Friedrich. *Učebná kniha paleografie latinské*. Praha: Bursík a Kohout, 1898.
- Franz Steffens, *Paléographie latine*. Paris: Trèves, 1910.
- Leonard E. Boyle. *Integral palaeography*. Turnhout: Brepols, 2001.
- Brno: Jindřich Šebánek, Miroslav Flodr
- Praha: Pavel Spunar, Jiří Pražák

Psací látky

archeologické a paleografické

papyrus

pergamen

papír

- rozměr papírového archu:
- quarto
- octavo

papír s filigránem z Caselle, severní Itálie, ca. 1455

Rylands Collection, Manchester

Zkratky

- vzniklé suspenzí (zkomolení)
  - sigly (P.R., S.P.Q.R, COSS., VVCC, AVGGG)
- kontrakce (stažení) – āīā, đns
  - nomina sacra IHS, DS, NRI, EPS, OMP
- vzniklé pomocí značek zvláštního významu – vlnovka (*m/n*), ə, *-ur* či *-us*, *&*
- (značky relativního významu – např. *ħ*)

Tirónské nóty (tachygrafie) – *signum principale* + *signum auxiliare*
notae iuris

Adrian Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, 6. vyd. Milano 2004, online: **http://www.hist.msu.ru/Departments/Medieval/Cappelli/**

Interpunkce, diakritika

- řecký systém – tečka, čárka
- epigrafické texty – tečky uprostřed hraničních linek
- středověk:

  distinctio constans, comma (.)
  distinctio suspensiva/media, colon (·)
  distinctio finitiva, periodus (˙)

Kritické (editorské) značky:

podtečkování

škrtání – různé funkce

vynechávka – kříž, ruka, ħđ

gemipunctus (..) – vynechané jméno

Klasifikace písma

1. podle rozměru a výšky písem – majuskula, minuskula
2. podle způsobu tvorby – kreslené, psané
3. podle teritoria
4. z hlediska periodizace – archaické, římské, románské, gotické, humanistické

Nejpoužívanější typy středověkých písem v našem kulturním okruhu

- karolínská minuskula 9.–11. stol.

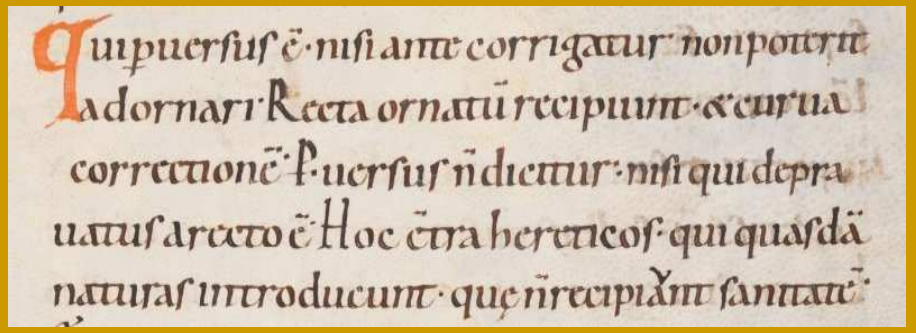

- písma gotická:
  - gotická minuskula
  - textura
  - gotická polokurzíva
  - bastarda

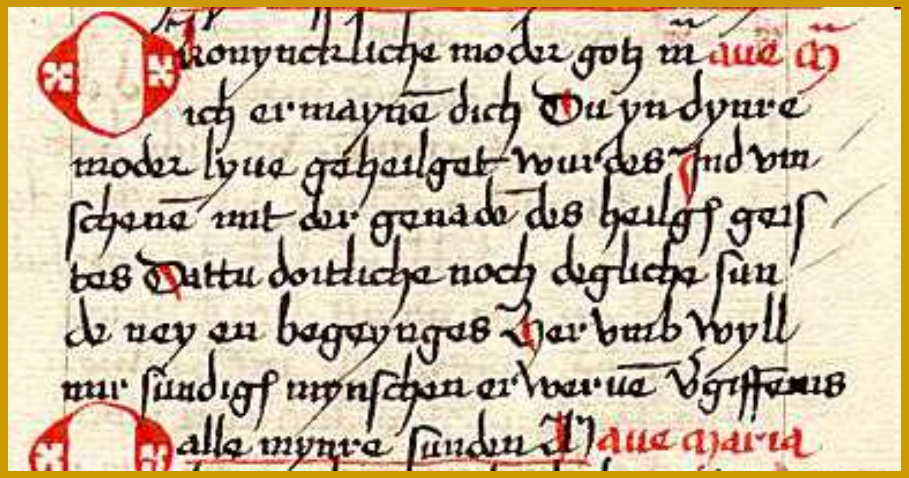

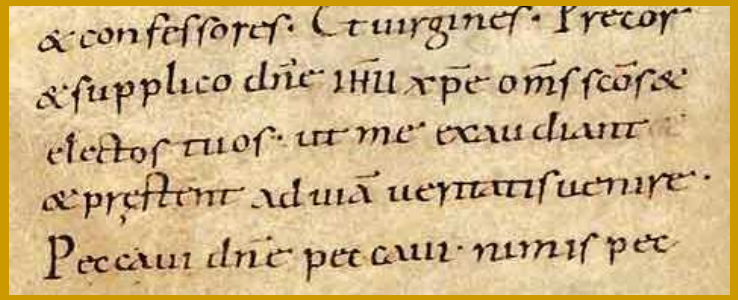

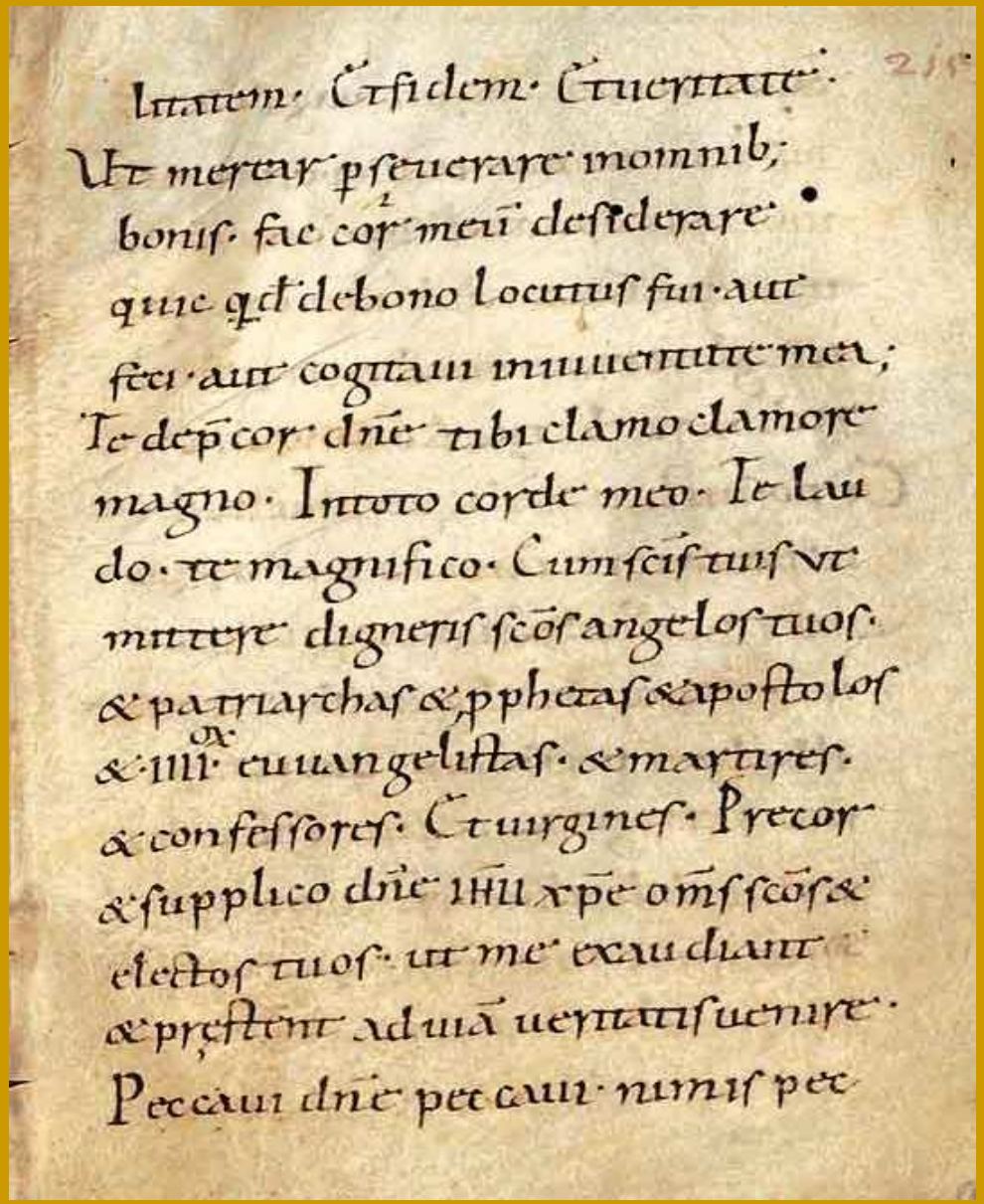

karolina, 9. století

Poenitentiale

Klášter premonstrátů v Teplé, sign. B 9, pag. 215

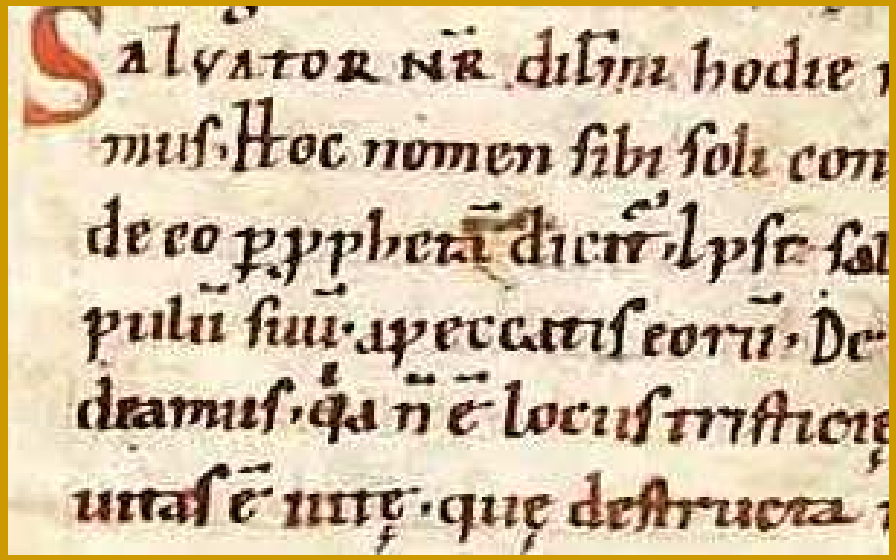

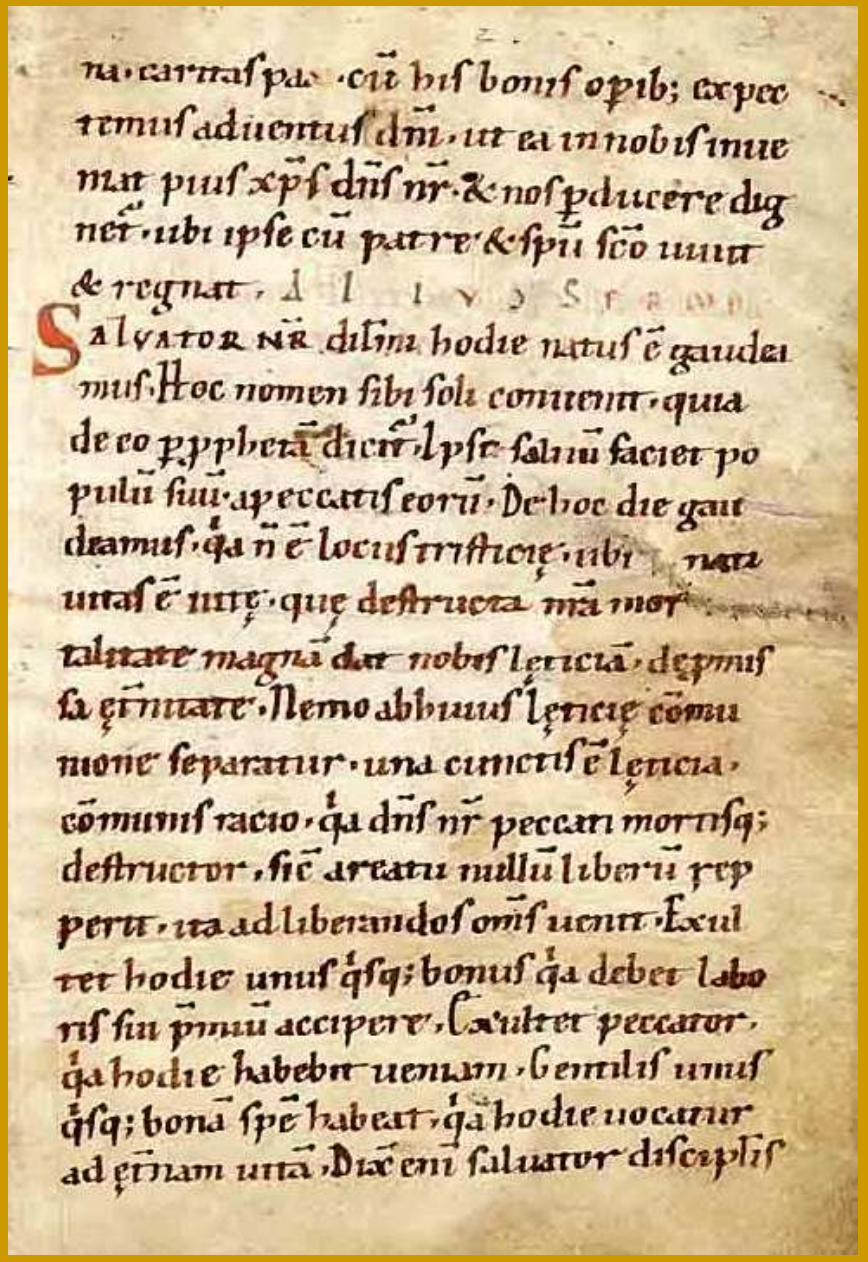

karolina, kolem pol. 12. stol.

Homiliář opatovický

NKP, sign. III F 6, fol. 2r

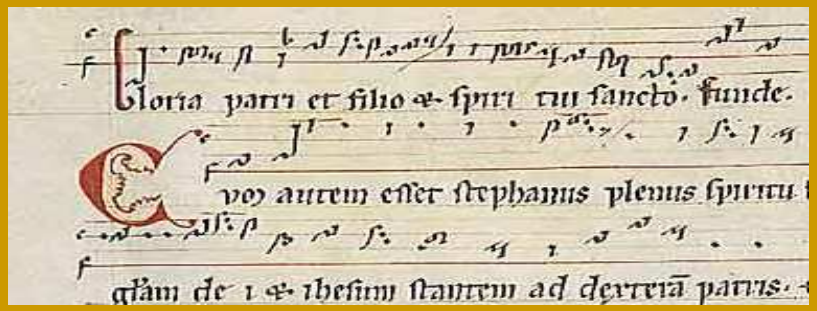

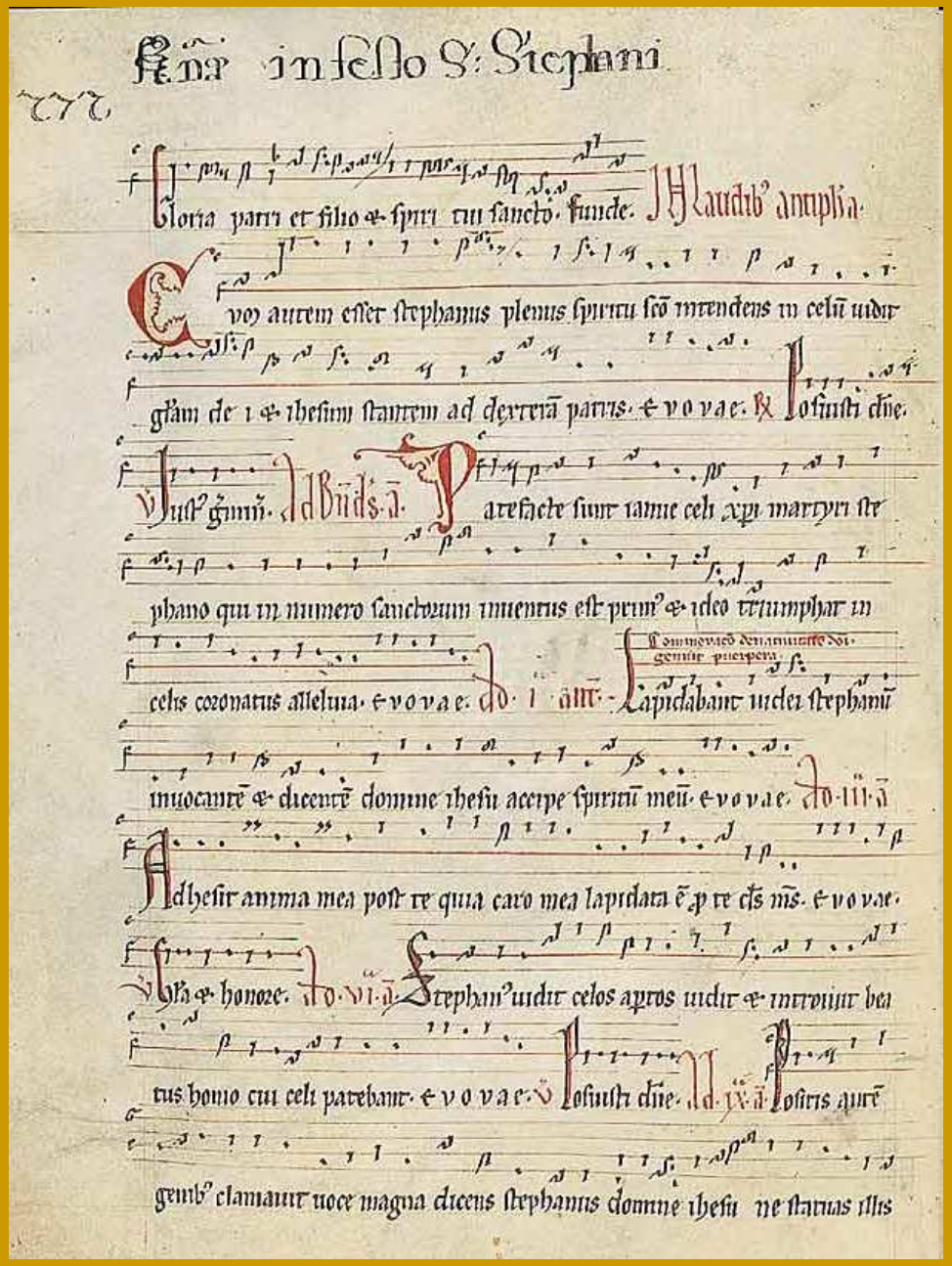

přechod mezi karolinou a gotikou, 30. léta 13. stol.

Tzv. Antifonář Sedlecký

NKP, sign. XIII A 6, pag. 272

gotická minuskula typu textus quadratus, kolem roku 1360

Liber viaticus Jana ze Středy

KNM, sign. XIII A 12, fol. 84r

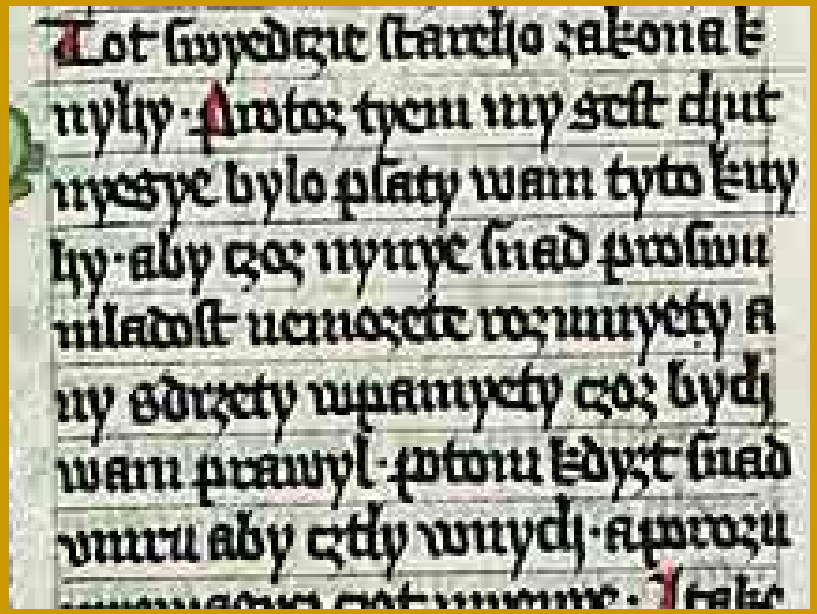

běžná **gotická minuskula typu textus rotundus**, 1376

Tzv. Klementinský sborník
Tomáše ze Štítného

NKP, sign. XVII A 6, fol. 4r

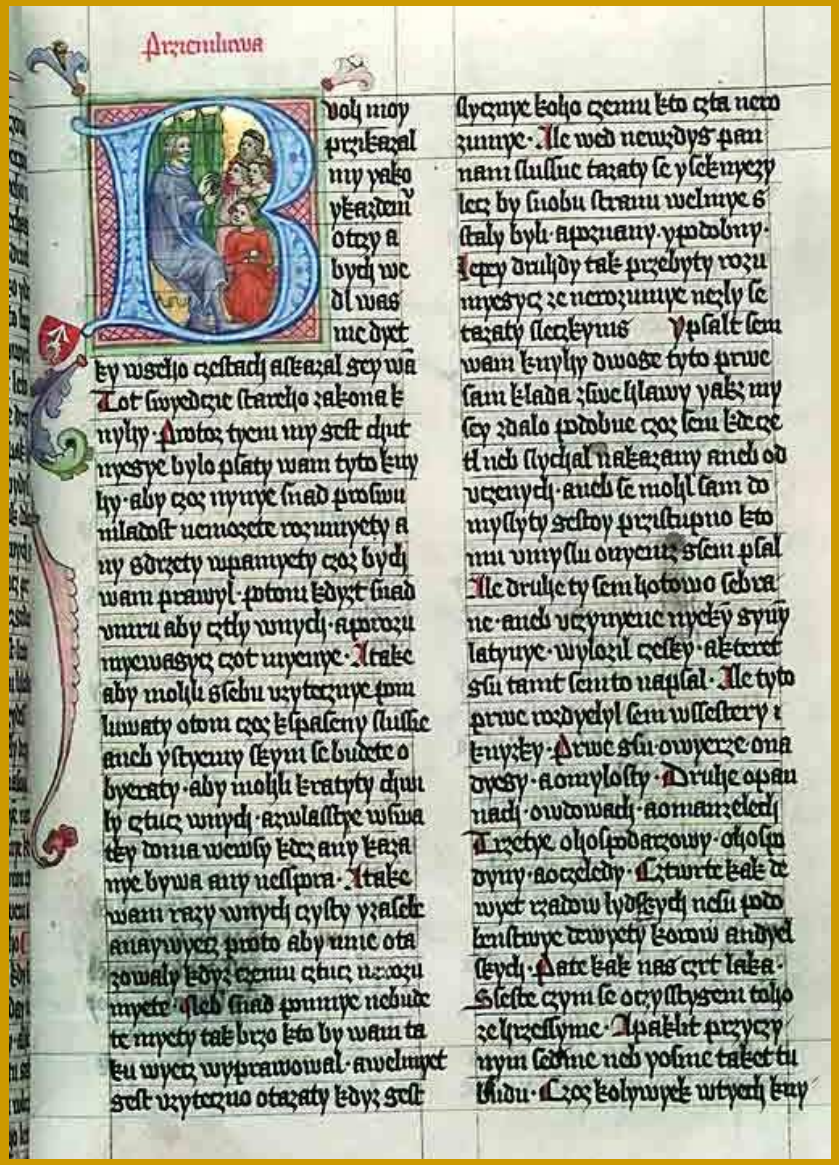

Západočeské muzeum v Plzni,

510 A 013, fol. 1v

14. stol.

textura

Houghton, MS Lat. 17, fol. 27v

ca. 1500

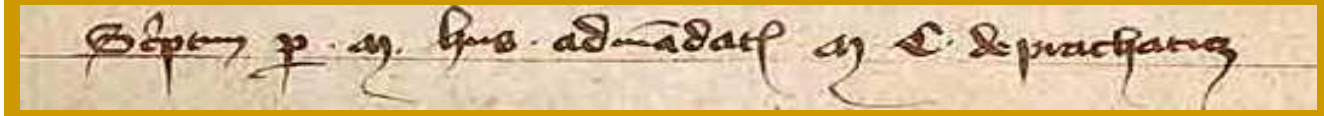

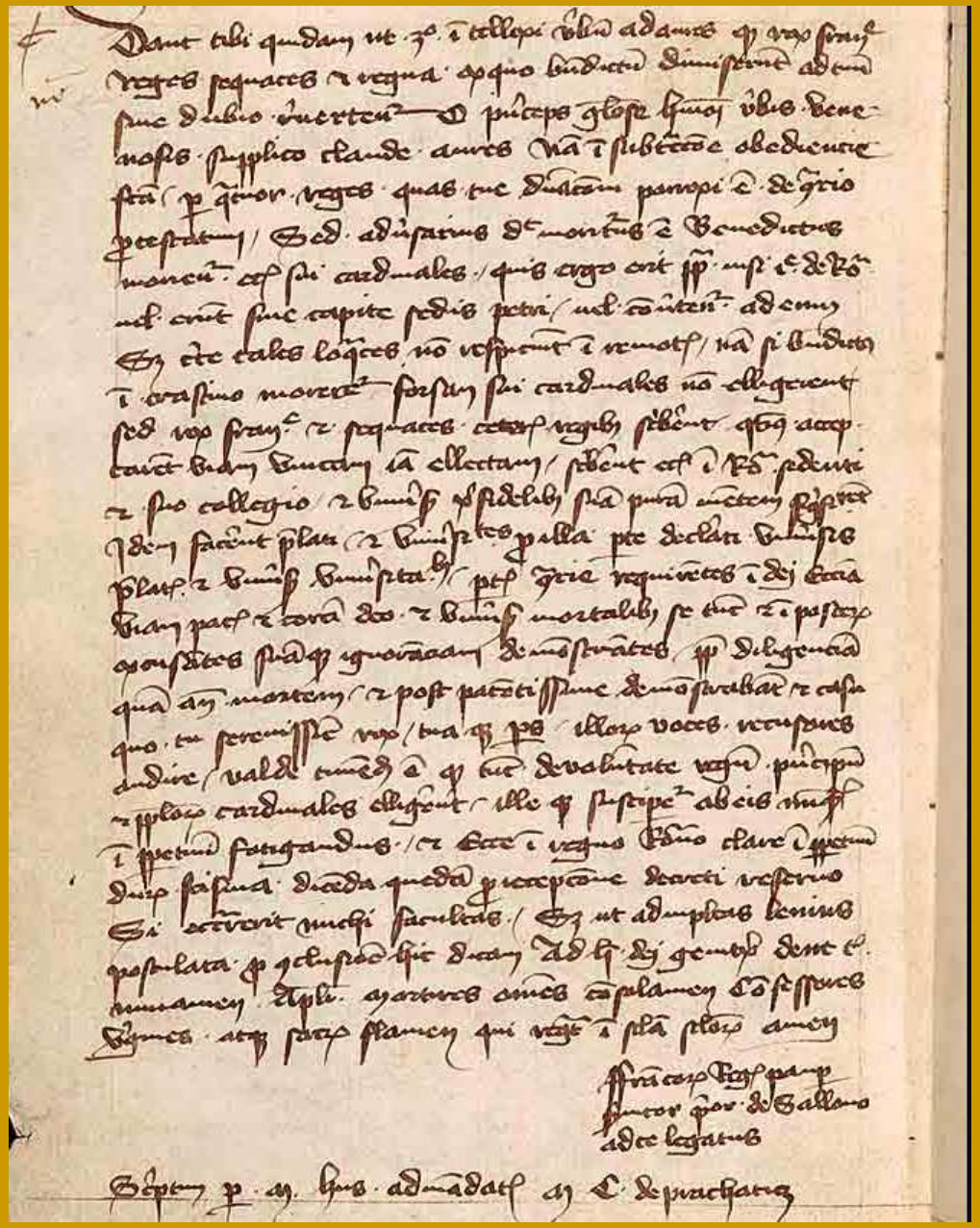

kurziva, první pol. 15. stol.

Autograf M. Jana Husa

NKP, sign. XIII F 16, fol. 107v

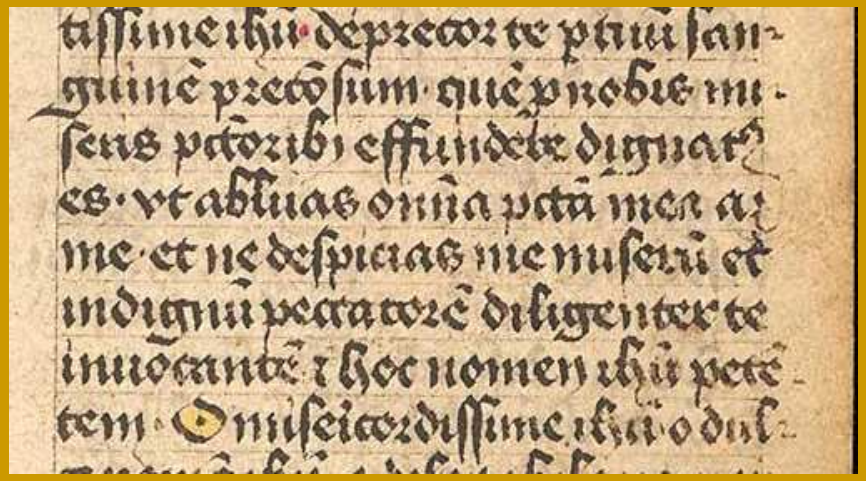

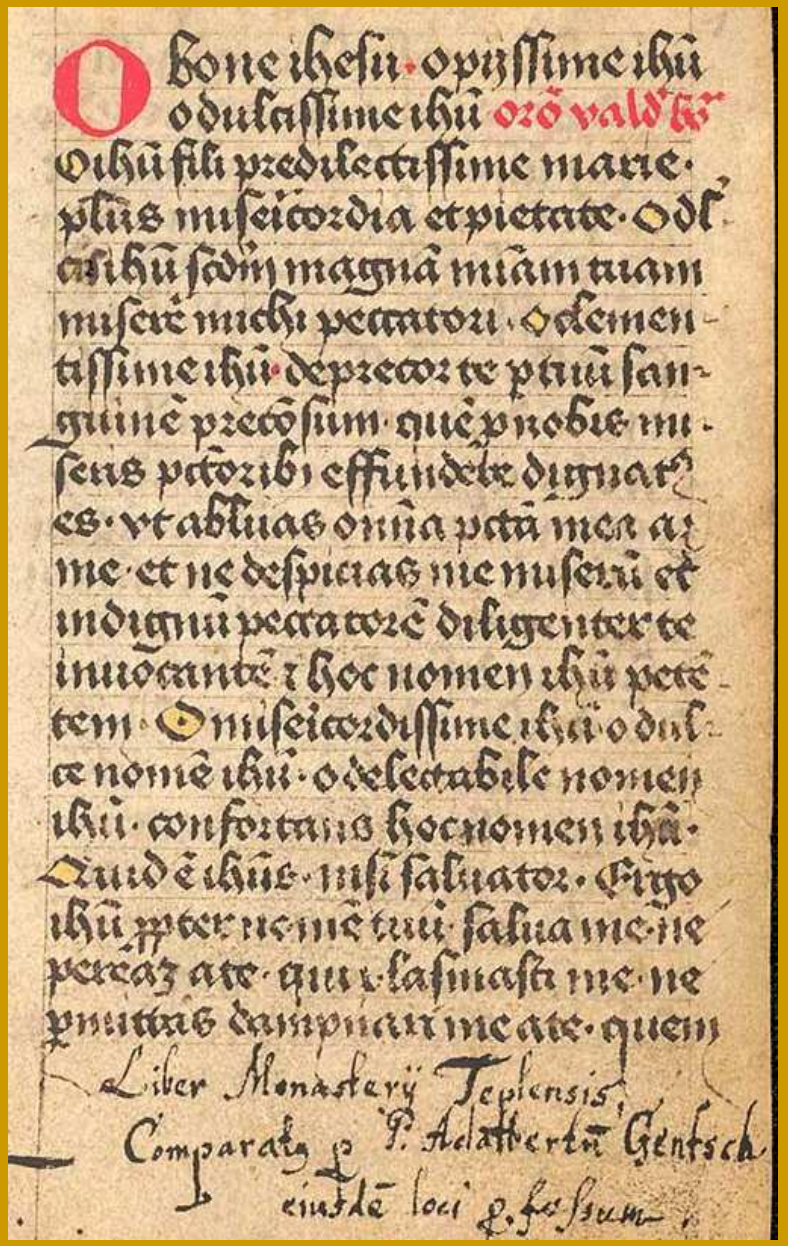

bastarda, ca. pol. 15. stol.

Orationale Ladislai regis

Klášter premonstrátů v Teplé, sign. b 87, fol. 1r